

Literatura

1. CDIAL, f. 310, op. 1 (inwentarz), Український університет у Львові, 1921–1925, к. 2;
2. М. Крушельницький, Українсько-руський університет. Памяткова книжка першого віча студентів українців-русинів всіх вищих шкіл Австрії в справі основи українсько-руського університету, Львів 1899, с. 3–52.
3. К. Левицький, Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914, т. 1–2, Львів 1926–1927, с. 541, 544, 567, 588.
4. K. Michalewska, Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914, [w:] "Studia Historyczne" 1984, nr 1, s. 40–41, 45, 52.
5. Stenograficzne sprawozdania z posiedzeń Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkim Księstwem Krakowskim, Lwów, (dalej – Stenogr. Spraw.), 5 posiedzenie 6 sesji 7 kadencji z 21 VI 1901, s. 227
6. Stenogr. Spraw., 6 posiedzenie 6 sesji 7 kadencji z 24 VI 1901, s. 267–269
7. Stenogr. Spraw., 2 posiedzenie 1 sesji 8 kadencji z 30 XII 1901, s. 165–166.
8. Alegata do sprawozdań stenograficznych Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji, 86, Wniosek posła Dra Oleśnickiego i towarzyszy w sprawie kreowania katedr z językiem wykładowym ruskim na uniwersytecie we Lwowie, 1901, s. 1–2.
9. "Stenographische Protokolle – Herrenhaus", 20. Sitzung der XXI. Session am 25. Oktober 1911, s. 1167–1171;
10. "Stenographische Protokolle – Abgeordnetenhaus", 31 Sitzung der XV Session am 20 December 1898, s. 2132–2142;
11. "Stenographische Protokolle – Abgeordnetenhaus", 72. Sitzung der XVII. Session am 19. November 1901, s. 6933–6934.
12. "Stenographische Protokolle – Abgeordnetenhaus", 6. Sitzung der XX. Session am 24. November 1909, s. 488;
13. "Stenographische Protokolle – Abgeordnetenhaus", 119. Sitzung der XVIII. Session am 14. December 1908, s. 7963–7967.
14. "Stenographische Protokolle – Abgeordnetenhaus", 113. Sitzung der XVIII. Session am 3. December 1908, s. 7680–7687;

15. "Stenographische Protokolle – Abgeordnetenhaus", 31. Sitzung der XX. Session am 11. März 1910, s. 1874, 1875, 1877, 1880, 1881.
16. Державна рада, "Діло" 1911, nr 238 z 26 X, s. 3;
17. Німецький національний союз і справа італійського факультету, "Діло" 1911, nr 237 z 25 X, s. 2.
18. Українська конференція з гр. Штріком, "Діло" 1914, nr 132 z 17 VI, s. 1.
19. Spezialortstrepertorium für das österreichisch-illyrische Küstenland, t. 7, Spezialortstrepertorium der österreichischen Länder : bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 / hrsg. von der K. K. Statistischen Zentralkommission, Wien 1918.
20. Walki na uniwersytecie, "Czas" 1908, nr 271 z 24 XI, s. 1.
21. O uniwersytecie włojski, "Czas" 1908, nr 276 z 29 XI, s. 3 (wydanie wieczorne).
22. Kämpfe zwischen italienischen und deutschen Studenten, "Neue Freie Presse" 1908, nr 15898 z 23 XI, s. 8;
23. Niepokoje na uniwersytecie wiedeńskim, "Gazeta Narodowa" 1908, nr 270 z 24 XI, s. 5
24. Zająścia w Uniwersytecie wiedeńskim, "Gazeta Narodowa" 1908, nr 271 z 25 XI, s. 2
25. Położenie, "Gazeta Narodowa" 1908, nr 276 z 1 XII, s. 2.
26. Z parlamentów, "Gazeta Lwowska" 1908, nr 294 z 23 XII, s. 2.
27. Z Izby posłów, "Gazeta Lwowska" 1908, nr 58 z 13 III, s. 2.
28. Rada państwa, "Gazeta Lwowska" 1908, nr 288 z 16 XII, s. 1.
29. Sprawa włojskiego wydziału prawniczego, "Gazeta Lwowska" 1908, nr 146 z 1 VII, s. 3.
30. Rada Państwa. Z komisji Izby posłów, "Gazeta Lwowska" 1913, nr 31 z 8 II, s. 1.
31. Rada Państwa. Z komisji Izby posłów, "Gazeta Lwowska" 1913, nr 32 z 9 II, s. 1.
32. Rada Państwa. Z komisji Izby posłów, "Gazeta Lwowska" 1913, nr 38 z 16 II, s. 1.
33. Kompromis w sprawie uniwersytetu ukraińskiego?, "Muzeum" 1916, z. 1, s.13

Надійшла до редколегії 12.03.14

Я. Мокляк, д-р історії, проф.

Інститут історії Ягеллонського університету (м. Краків, Республіка Польща)

**БОРТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ –
КОНТЕКСТ ІТАЛІЙСЬКИЙ ТА ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ**

На початку ХХ ст. усі нації, що входили до складу Габсбурзької монархії, домагалися відкриття власних університетів, як чехи у Брно, італійці у Триєсті, словенці у Любляні, українці у Львові. Серед найбільш активних українських політиків учасниками цих змагань були Станіслав Дністрянський, Олександр Колесса, та Кость Левицький. Вони неодноразово піднімали це питання як у галицькому Сеймі, так і у Віденському парламенті.

Ключові слова: Український університет, Львів, Австрійський парламент, Галицький сейм.

Я. Мокляк, доктор истории, профессор

Институт истории Ягеллонского университета (г. Краков, Республика Польша)

**БОРЬБА ЗА УКРАИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ВО ЛЬВОВЕ –
КОНТЕКСТ ИТАЛЬЯНСКИЙ И ЮЖНОСЛАВЯНСКИЙ**

В начале ХХ века все народы, входившие в состав Габсбургской империи, добивались открытия собственных университетов, как чехи в Брно, итальянцы в Триесте, словенцы в Любляне, украинцы во Львове. Среди наиболее активных украинских политиков в этой борьбе были Станислав Днистрянский, Александр Колесса и Кость Левицкий. Эту идею они много раз декларировали в Галицком Сейме и парламенте в Вене.

Ключевые слова: Украинский университет, Львов, австрийский парламент, Галицкий Сейм.

Moklak J., Dr. habil. (History), Professor

Jagiellonian University in Krakow (Krakow, Poland)

**THE STRUGGLE FOR THE UKRAINIAN UNIVERSITY IN LVIV –
THE ITALIAN AND SOUTH SLAVIC CONTEXT (1908-1914)**

At the beginning of the twentieth century all the nations of the Habsburg monarchy fought for the possession of their own university, e.g. Czechs in Brno, Italians in Trieste, Slovenes in Ljubljana, Ukrainians in Lviv. Among the most active Ukrainian politicians in this struggle were Stanislaw Dnistriansky, Oleksandr Kolessa and Kost Levytsky. This postulate, they many times reported in the Galician Diet and in the parliament of Vienna.

Key words: Ukrainian University, Lviv, Austrian Parliament, Galician Diet.

УДК 94(477.54)"1917"

М. Довбищенко, д-р іст. наук, ст. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ПРОБЛЕМИ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА СЛОБОЖАНЩИНІ
У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

У статті висвітлюються основні напрямки українського національного руху в Харкові від проголошення III Універсалу Центральної Ради до остаточної окупації міста більшовиками. Досліджено основні напрямки політичної, культурної та військової діяльності української громади Харкова спрямованої на підтримку Української Центральної Ради.

Ключові слова: Харків, Центральна Рада, "Просвіта", українські соціалісти, робітничий рух, українське військо.

Розвиток національного руху на Слобожанщині та процеси утвердження у цьому регіоні української державності часів Центральної Ради, лишається недостат-

ньо вивченими в українській історіографії. Радянські дослідники оминали увагою цю проблему, зосереджуючись переважно на питаннях, пов'язаних з діяльністю

більшовиків та проголошенням ними радянської влади в Україні на відомому І З'їзді Рад у Харкові 11–12 (24–25) грудня 1917 року [20, с. 21-22, 25-30, 228-233; 5, с. 85-99]. При цьому події національного руху на Слобожанщині в цілому і в Харкові зокрема висвітлювалися вибірково, переважно задля виправдання політики більшовиків у національному питанні та засудження "контрреволюційної" та "антинародної" політики Центральної Ради [20, с. 170-174].

На сучасному етапі в Україні значно зріс інтерес до згаданої проблематики. Проте комплексного дослідження українського національного руху в Харкові в контексті державотворчих процесів лютого 1917 – квітня 1918 року не здійснено. Фактично на сьогодні ми маємо наукові розвідки, присвячені окремим його аспектам. З їх числа варто згадати ґрунтовне дослідження Я. Тинченка про історію українських збройних сил 1917–1918 років, в якому містяться важливі дані про українізовані військові частини на Слобожанщині у 1917 році [38, с. 18-76, 358-359]. Політичні процеси в Харкові знайшли висвітлення у монографії О. Висоцького, присвяченій історії українських соціалістичних партій – соціал-демократів та соціалістів-революціонерів [7, с. 1-198]. Маємо також статті оглядового характеру, де містяться цікаві факти з історії українського національного руху, які, на жаль, не завжди бувають точними і перевіреними.

Метою нашої статті є часткове вирішення згаданої наукової проблеми. Спираючись на результати наукових досліджень, а також використавши фактичний матеріал української газети "Нова громада" за 1917 рік, ми спробуємо прослідкувати основні тенденції розвитку українського національного руху в Харкові після проголошення ІІІ Універсалу Центральної Ради до остаточної окупації міста військами більшовиків.

1. Діяльність українських політичних та просвітницьких організацій Харкова напередодні революції 1917 року

7 (20) листопада 1917 року Українська Центральна Рада видала ІІІ Універсал, який став важливим етапом українського державотворення. Проголошення Української Народної Республіки та включення Харківської губернії до територій, що відтоді підлягали правовій компетенції української влади, відкривали нові перспективи для розвитку політичного та духовного життя Слобідської України. Проте в Харкові не було сприятливих умов для розгортання національного руху. Українців серед мешканців міста було лише 26 %, хоча в цілому серед жителів губернії вони становили 81 % [24]. Чи мали діячі Центральної Ради підстави вважати, що "український сегмент" харківського громадянства буде достатньо активним і дієвим, щоб утримати місто в політичному просторі молодого українського державності?

На наш погляд, підстави для подібних сподівань були. Справа в тому, що задовго до революції 1917 року в зрусифікованому Харкові вели роботу представники українських політичних партій, а також діячі української науки і культури. Саме у Харкові на початку ХХ ст. проводив свою діяльність ідеолог української державності Микола Міхновський, а під час революції 1905–1907 років серед робітників міста проводили агітаційну роботу представники Української соціал-демократичної робітничої партії.

Проте особливу роль у національному пробудженні української громади Харкова зіграло "Українське імені Григорія Квітки-Основ'яненка літературно-мистецько-етнографічне товариство", на діяльності якого вважаємо за необхідне коротко зупинитися. Засноване 1912 року, на першому етапі свого існування (1912–

1914) воно обмежувалося розважальними заходами. Проте завдяки підвищенню інтересу до української проблематики після початку Першої світової війни українська інтелігенція змогла надати новий імпульс діяльності товариства. На рубежі 1914–1916 рр. в його роботі взяли активну участь видатний діяч української культури Гнат Хоткевич, відомий агроном і ботанік Олександр Яната, письменник, соціаліст-революціонер Андрій Заливчий, український соціал-демократ, журналіст Яків Довбищенко та ін.

Члени товариства вели активну просвітницьку діяльність: було прочитано цілий цикл публічних лекцій з історії українського народу та його культури, які збирали досить широку аудиторію. Товариство планувало випуск власного наукового видання, а з весни 1915 року його члени почали активніше ставити питання про задоволення національних потреб українців Слобожанщини. Піднесення революційного руху в Україні та Росії не оминуло товариства – з осені 1915 р. його члени почали готувати соціалістичних пропагандистів [14, с. 2]. Ці плани стали відомі Харківському жандармському управлінню, тому в ніч на 21 січня 1916 року було заарештовано найактивніших членів товариства, що призвело до фактичного припинення його діяльності. Але на той час товариство вже виконало своє головне завдання: саме завдяки його роботі активізувалось культурне та політичне життя української громади Харкова напередодні революції 1917 року.

2. Українські політичні та культурні осередки Харкова напередодні проголошення ІІІ Універсалу Центральної Ради. Основні напрямки відродження культурно-національного та політичного життя української громади Харкова в листопаді – на початку грудня 1917 року

Лютнева революція 1917 року сприяла відродженню в Харкові українського політичного та культурного життя. У нових політичних реаліях українські соціалістичні партії та українська громада були представлені у Харківській Раді робітничих та солдатських депутатів (далі – РРСД), а також у міській Думі. В обох установах українці не мали більшості – в Раді домінуючим був вплив російських соціалістичних партій, а в Думі переважали росіяни та зрусифіковані українці, які не були прихильниками українського руху. Упродовж певного часу ця ситуація не викликала в середовищі українських соціалістів помітного занепокоєння. Розглядаючи РРСД як орган революційної демократії, вони перебували в ілюзії єдності революційного фронту. Справді, соціальні вимоги українських і російських соціалістів, зокрема більшовиків, були дуже близькими, а відмінності щодо національного питання не виглядали суттєвими аж до повалення Тимчасового уряду.

Ситуація змінилася після Жовтневого перевороту в Петрограді, коли більшовики вдалися до кроків із узурпації влади в країні, а в національному питанні виявили себе відвертими російськими шовіністами. Саме тоді далосся взяти недостатнє представництво українців у РРСД та міській Думі. За таких обставин у листопаді – грудні 1917 року в політичному та культурно-національному житті українців Харкова значно зросла роль їхнього неформального центру, яким був "Український дім", розташований у будівлі колишнього дворянського зібрання на Миколаївській площі. У його приміщеннях працювали найрізноманітніші організації, що виникли в Харкові весною – влітку 1917 року [32, с. 2]. В "Українському домі" постійно відбувалися різноманітні заходи – проходили збори, організовувалися концерти, читалися лекції, ставилися спектаклі тощо. У нових політичних умовах саме інституції "Українського дому" взяли на себе

основний вантаж праці, яка засвідчила, що, попри зрусіфікованість, Харків був тісно пов'язаний із загальним процесом державотворення України. Спробуємо розглянути найважливіші напрямки цієї діяльності.

2.1. Просвітнянський рух у Харкові, його вплив на діяльність "Просвіт" на землях Слобідської України

Піднесення українського національного руху на Слобожанщині весною – восени 1917 року найяскравіше виявилось у заснуванні та діяльності "Просвіт". Значення цих організацій у процесах відродження нації надзвичайно високо оцінювалося в середовищі тодішньої української інтелігенції. Так, один із учасників українського національного відродження на Харківщині Т. Олійник у листопаді 1917 року з цього приводу писав: "Просвіти, се ті маленькі лабораторії, в яких темний залаканий український народ переробляється в велику могутню націю" [33, с. 2].

Особливе місце серед "Просвіт" Слобожанщини належало харківській "Просвіті". Створена в кінці липня 1917 року і очолена П. Волосенком, вона в листопаді 1917 року поділялася на чотири секції: культурно-просвітницьку, що проводила читання лекцій; драматично-хорову, яка мала трупу і великий хор, а також видавничу і бібліотечну. Втім, головне завдання харківської "Просвіти" у зазначений період полягало у створенні першої на Слобожанщині української гімназії (директор М. Плевако). Мета створення цього навчального закладу була подвійна. Передусім просвітяни намагалися дати дітям гідну освіту рідною мовою. Водночас мав значення також соціальний аспект діяльності гімназії – більшість її вихованців походили із селянських родин. У такий спосіб члени "Просвіти" намагалися долучити до навчання представників соціально незахищених верств населення. У листопаді 1917 року гімназія вже діяла і мала три класи – підготовчий, перший і другий, а в перспективі планувалось її розширення. У зазначений час там навчалось 60 учнів – хлопчики і дівчатка. Усі дисципліни в цьому навчальному закладі викладалися українською мовою [6, с. 2].

Харківська "Просвіта" послужила прикладом для наслідування українським патріотам Слобожанщини. За її зразком влітку – восени 1917 року було засновано понад 50 "Просвіт" у різних регіонах Слобідської України. Підтримані українським громадянством вони в короткий термін змогли розгорнути широку просвітницьку, політичну і навіть військову діяльність. Про це, зокрема, йшлося під час роботи Другого з'їзду "Просвіт" Слобожанщини, який відбувся у Харкові 19 листопада (2 грудня) 1917 року в приміщенні "Українського дому". Промовці наголошували, що головне завдання цих організацій полягає у проведенні культурно-просвітницької роботи як серед цивільного населення, так і у війську. Водночас на з'їзді було заявлено, що в сучасних політичних умовах просвітяни значно розширили коло своєї активності. Вони, зокрема, вели агітацію під час виборів до повітових рад, завдяки чому до земств було обрано значну кількість представників українських громад. У ряді "Просвіт" (наприклад, у Білгородській) на листопад 1917 року вже було створено партійні осередки УСДРП та УПСР, окремі "Просвіти" розпочали формування загонів Вільного козацтва [21, с. 2].

Варто окремо зупинитися на одній з найскладніших проблем, які довелося вирішувати просвітянам Харківщини восени 1917 року. Йдеться про процес українізації освіти. Практична реалізація цього питання була ускладнена небажанням як окремих місцевих чиновників, так і значної частини шовіністично настроєних вчителів рахуватися з реаліями національного життя. Зазначена проблема була спільною і для просвітян Харкова, і для Слобожанщини в цілому. Зазвичай офіційні відмови в

підтримці українізації освіти пояснювалися відсутністю україномовної навчальної літератури, неможливістю передати українською мовою наукову термінологію, недостатньою кількістю україномовних педагогів тощо [11, с. 2]. Проте патріотично настроєні викладачі за підтримки громадськості та учнів демонстрували справжнє подвижництво в досягненні своєї мети [15, с. 3].

Втім, не скрізь ставлення до українізації було ворожим. Вище вже згадувалося про позитивні для українців наслідки участі "Просвіт" у виборчих кампаніях до місцевих органів влади. Тому в низці випадків земства, до яких пройшли українські депутати, не лише не чинили спротиву просвітянам, а навпаки, надавали їм підтримку. Наприклад, українізацію школи активно підтримала земська управа Охтирки. Вона схвалила рішення учительського з'їзду про навчання дітей у початкових школах українською мовою і вжила заходів для подальшого поступу українського шкільництва [31, с. 2].

2.2. Боротьба українських соціалістичних партій за вплив у робітничому середовищі Харкова

У спадок від радянської історіографії українським науковцям лишився стереотип про неприйняття робітничим середовищем України "націоналістичної" політики Центральної Ради. Значною мірою ця теза відповідає дійсності – російськомовний промисловий пролетаріат у революційних подіях перебував під переважним впливом більшовиків, а його представники стали важливою складовою загонів Червоної гвардії, силами якої було встановлено радянську владу в Україні на рубежі 1917–1918 років. Проте детальніше дослідження цієї проблеми дає підстави зробити висновок, що реальна ситуація була значно складнішою. Вище вже згадувалося, що українські соціал-демократи проводили революційну роботу з харківськими робітниками ще в часи першої російської революції. В результаті проведеної роботи на 1917 рік в середовищі харківського пролетаріату та службовців існувала певна кількість симпатиків українського національного руху. Маємо цілу низку резолюцій робітничих зборів, в яких висловлювалася рішуча підтримка новоствореній Українській Народній Республіці. Протягом листопада-грудня 1917 року відбулося ряд зборів трудових колективів заводів, транспортників та службовців Харкова, які прийняли резолюції на підтримку політики Центральної Ради. Особливу активність виявили харківські залізничники, робітники заводу Берлізова, харківського паровозобудівного заводу а також співробітники харківської пошти. В ряді випадків представники українського робітництва йшли далі загальних фраз про підтримку Центральної Ради. Висловлювалися, зокрема вимоги про формування загонів Вільного козацтва та формування в Харкові окремої Української ради робітничих та солдатських депутатів [10, с. 3; 18, с. 3; 27, с. 3; 22, с. 3]. Важливу інформацію про вплив українських соціалістів на робітничий рух знаходимо у статті Близнюка під назвою "З робітничого життя", опублікованій у газеті "Нова громада". Автор не ставить під сумнів той факт, що у впливі на харківський пролетаріат більшовики мають перевагу порівняно з іншими політичними партіями. Водночас він звертає увагу на поступовий зріст довіри харківського робітництва до українських соціалістичних партій, який виявився у результатах виборів до РСД на Харківському паровозному заводі. Зазначається, зокрема, що останні вибори показали: близько 20% робітників віддали свій голос українським соціалістам. З цього приводу у статті зазначається: "Результати виборів ясно показали всю неправдивість думок про те, що національні інтереси зовсім чужі для робітництва, що воно стоїть зовсім осторонь од українського визвольного руху" [2, с. 3].

2.3. Українські соціалістичні партії в боротьбі за інформаційний простір Слобожанщини. Газета "Нова Громада"

Проголошення Української Народної Республіки та пов'язане із цією подією піднесення національного руху в Україні поставили перед українською громадою Харкова завдання заснувати друковане видання, завдяки якому прихильники Центральної Ради могли б принаймні частково контролювати інформаційний простір Слобожанщини. У цій ситуації за ініціативою члена УСДРП Я. Довбищенка було засновано газету "Нова громада", що виходила з 10 (23) листопада по 31 грудня 1917 року (13 січня 1918 року). Він же став постійним редактором цього видання. Разом з Я. Довбищенком у різний час газету редагували представники партії есерів (Гн. Михайличенко, М. Панченко, Я. Лепченко) та соціалістів-федералістів (М. Плевако). Таким чином, "Нова Громада" стала спільним друкованим органом трьох українських соціалістичних партій Харківщини.

Зазначене видання було єдиним у Харкові, яке в усіх своїх випусках послідовно проводило лінію на підтримку політики Центральної Ради. Газета опублікувала III Універсал Центральної Ради, а в статтях, розміщених у ній, проголошувалася повна підтримка нової української влади. Протягом листопада – грудня 1917 року в газеті публікувалися різноманітні матеріали: розпорядження губернського комісара Центральної Ради, статті, присвячені актуальним проблемам національного та соціального життя українців Слобожанщини, нариси з історії революційного руху в Україні тощо. Прикметно, що вже з другого номера "Нова громада" почала друкувати публікації, в яких викривалася імперська сутність більшовицького уряду Радянської Росії. Так, Ол. Соколовський наголошував, що російські соціалісти ніяк не можуть відвикнути від імперського способу мислення. Стосовно діяльності Леніна і Троцького автор висловився досить жорстко, заявивши, що вони є диктаторами, від яких українцям нічого доброго сподіватися не можна. Редакція газети також знайомила читачів із подіями національно-визвольного руху інших народів колишньої Російської імперії. Цікавою в цьому відношенні є стаття Я. Довбищенка, присвячена новоствореній Сибірській республіці з аналізом спільних і відмінних рис цього державного утворення з УНР [13, с. 2].

Газета "Нова громада" зіграла, на нашу думку, надзвичайно важливу роль у процесах політичного життя української громади Харкова в листопаді – грудні 1917 року. Будучи єдиним друкованим органом, який послідовно підтримував політику Центральної Ради, "Нова громада" розповідала харків'янам про політичне життя України і тим самим сприяла формуванню політичної єдності української нації.

2.4. Український рух та місцеві органи влади в Харкові. Юридичне приєднання Харкова до УНР

Проголошення УНР стало важливим етапом українського державотворення. Серед положень III Універсалу була заява про поширення владної юрисдикції Центральної Ради на територію Харківської губернії [25, с. 67]. Проте практичне впровадження в життя цього положення наштовхнулося на низку труднощів. Справа в тому, що станом на 7 листопада 1917 року в Харкові фактично було двовладдя – в місті одночасно функціонували РРСД і міська Дума. Ситуація в РРСД була складною – до неї входили фракції більшовиків, есерів, українських соціалістів, меншовиків, бундівців та ін. Переважний вплив мали більшовики і союзні з ними есери, проте інші фракції в разі солідарного голосування могли ускладнити прийняття рішень, висунутих більшістю. Співпраця між усіма фракціями Ради досі була

можливою, але після падіння Тимчасового уряду в Петрограді питання про владу невпинно вело їх до конфлікту. В основі протиріч були дві проблеми: 1) визнання нового революційного уряду Росії – Ради Народних Комісарів; 2) визнання (чи невизнання) у Харкові влади Центральної Ради. Питання ці поступово стали причиною відвертого протистояння.

Відомі нам матеріали дають можливість стверджувати, що більшовики принаймні двічі – 10(23) листопада і 19 листопада (2 грудня) намагалися провести в РРСД рішення про встановлення радянської влади у Харкові. Проте в обох випадках ці спроби були нейтралізовані принциповою позицією українських соціалістів які вважали, що Рада, в якій переважає вплив більшовиків, не може представляти інтереси усіх трудящих міста. Показово, що цю позицію підтримали також фракції меншовиків і Бунду яких дуже непокоїла тенденція узурпації влади з боку більшовиків [3, с.3; 23, с. 3-4]. Зі свого боку більшовики зуміли провести рішення в РРСД про неприпустимість входження Слобожанщини і української частини Донщини до складу УНР [16, с. 3]. В такий спосіб вони намагалися зняти з порядку денного питання про визнання в Харкові влади Центральної Ради. За таких обставин РРСД протягом листопада 1917 р. так і не змогло вирішити питання про владу в місті, в результаті чого в цей час Центральна Рада фактично не контролювала Харків.

Крім РРСД у Харкові також функціонувала Дума, яка керувала внутрішнім життям міста. Більшу частину її депутатів становили великоросіяни або зрусифіковані українці. Цілком зрозуміло, що такі думські діячі до українського визвольного руху ставилися неприхильно, а то й відверто вороже. III Універсал вони сприйняли насторожено і всіляко зволікали з питанням про його ратифікацію. Лише в умовах, коли громадянська війна в Росії почала набирати оберти, а загроза захоплення влади більшовиками в місті стала реальністю, міська дума на сесії 2 (15) грудня 1917 року визнала III Універсал Центральної Ради. Це означало, що Харків в особі легітимної на той час міської влади заявив про офіційне входження до складу УНР. Проте це рішення прийняли з великим запізненням – лише через три тижні після проголошення III Універсалу. Таким чином, було втрачено час для українського уряду в Києві та міської влади вжити спільних заходів щодо захисту Харкова – одного з найбільших промислових центрів України.

2.5. Формування в Харкові українських силових структур

Військова влада Центральної Ради в Харкові також була слабкою. Міським гарнізоном командував Микола Чоботарьов, який мав під своїм формальним командуванням досить скромні сили. Відомо, що в листопаді 1917 року в харківському регіоні перебували чотири полки, які визнали владу Центральної Ради: 2-й Український запасний та Чигиринський стояли у самому Харкові, Запорізький полк розміщувався у Куп'янську, а 5-й кінний запасний – у Бакалії. Проте у цих підрозділах було мало бійців, на яких українська влада могла б покластися під час збройного протистояння з більшовиками. Так, навіть найнадійніший, з точки зору українців, 2-й Український полк значною мірою перебував під впливом більшовицьких агітаторів. Лише його 1-й курінь та кулеметна команда готові були зі зброєю в руках захищати Центральну Раду. Але й цей досить обмежений бойовий ресурс непросто було задіяти, якщо взяти до уваги, що командир полку штабс-капітан Омелян Волох сповідував націонал-комуністичні погляди і тривалий час взагалі не вірив у можливість війни між УНР та Радянською Росією [38, с. 39].

Певні надії Центральна Рада могла покласти на 5-й кінний полк у Балаклії. Відомо, що 27 листопада (10 грудня) виконком Ради військових депутатів цієї бойової частини засудив ворожі дії більшовиків щодо України і заповнив: полк буде усіма засобами підтримувати Центральну Раду [17, с. 3]. Проте з невідомих причин українське військове керівництво Харкова не використало полк у кризовій ситуації, що виникла в місті 8–12 (21–25) грудня 1917 року [38, с. 40].

Ситуація з іншими українізованими підрозділами була ще гіршою. Чигиринський та Запорізький полки, сформовані з вояків-українців Московської залоги у жовтні-листопаді 1917 року, брали участь у вуличних боях у Москві на боці більшовиків та у придушенні антирадянського повстання в Тулі. На думку історика Я. Тинченка, з таким послужним списком Чигиринський та Запорізький полки несли Центральній Раді не так захист, як потенційну небезпеку [38, с. 39-40].

Військова присутність УНР на Харківщині могла змінитися на краще, якби її діячі (як військові, так і цивільні) вчасно звернули увагу на Чугуївське юнкерське училище, де був помітний український вплив [29, с. 4]. Зрештою Чугуївське училище визнало владу Центральної Ради, а його юнкери навіть здійснили спробу звільнити Харків від більшовиків. Проте невідповідність їхнього виступу та відсутність зв'язку з іншими українізованими полками Харківщини завадили реалізації цього наміру [38, с. 31].

Недостатня боєздатність 2-го Українського полку та невідповідність інших неукраїнізованих військових частин харківського гарнізону Центральній Раді змусили національно свідомих харків'ян-українців подбати про формування загонів Вільного козацтва. Практичні заходи щодо цього взяв на себе Харківський комітет УСДРП [39, с. 1]. Організаційні збори, які проголошували створення цих підрозділів, відбулися 29 листопада (11 грудня) 1917 року. Там же було обрано козівку отаманом вільних козаків у Харкові [9, с. 3]. Офіційно про створення харківського Вільного козацтва було повідомлено 2 (15) грудня 1917 року. На той час уже було організовано штаб, який розміщувався в "Українському домі", відбувалося формування куренів з числа робітників-українців міста. Інструкторами для козаків мали стати вояки 2-го Українського полку. Втім, формування загонів Вільного козацтва розпочалося занадто пізно – приблизно за тиждень до прибуття до Харкова бойових частин Червоної гвардії. Цілком очевидно, що сформувати з добровольців боєздатні загоони протягом такого короткого терміну було практично неможливо.

3. Боротьба за Харків: окупація міста загонами Червоної гвардії та протидія місцевих українців агресії Радянської Росії

Як зазначалося вище, конфлікт між більшовиками України, з одного боку, та українськими соціалістичними партіями, які підтримували Центральну Раду, – з іншого, почав загострюватися одразу після Жовтневого перевороту в Петрограді. Напруження в їхніх стосунках упродовж листопада 1917 року зростало і зрештою завершилося відомим ультиматумом Раднаркомом від 4 (17) грудня 1917 року, з якого фактично розпочалася перша війна між Україною та Радянською Росією. При цьому керівництво більшовиків надавало великого значення Харкову як політичному центру, що мав протистояти Центральній Раді. Саме сюди після провалу в Києві 1-го Всеукраїнського з'їзду рад переїхали його делегати з числа більшовиків. Останні, об'єднавшись з харківськими однопартійцями, за прямої підтримки РНК Росії проголосили встановлення радянської влади в Україні та розпочали відкриту військову інтервенцію проти УНР.

Слід зазначити, що першу спробу збройного перевороту в Харкові більшовики здійснили ще до офіційного ультиматуму Раднаркомом від 4 (17) грудня. Вночі з 2 (15) на 3 (16) грудня 1917 року озброєний загін більшовиків зайняв міський телеграф і заарештував його співробітників. Про це було оперативно повідомлено начальника українського гарнізону та Українську військову раду. Їхні представники негайно прибули на місце подій і в рішучій формі зажадали звільнення об'єкта. Цього разу нападники не ризикнули вступити в конфлікт з українськими вояками і змушені були піти [27, с. 4]. Події 2 (15) грудня засвідчили готовність харківських більшовиків брати владу в місті за допомогою зброї. На жаль, політична наївність українських лідерів (і цивільних, і військових) завадила їм вжити адекватних заходів для запобігання подібним виступам у майбутньому. Тому, коли за тиждень більшовики перейшли до реалізації військового перевороту в Харкові, українська влада виявилася не готовою до протидії.

Вранці 8 (21) грудня 1917 р. до Харкова прибули перші два ешелони з червоногвардійцями, які почали негайно займати ключові установи міста. Дії червоногвардійців викликали в місті напруження. Повідомлялося про проведення стихійних мітингів-літчонок. При цьому опір з боку українських військових був слабким і стихійним. Чітких розпоряджень щодо дій у новій військовій та політичній ситуації віддано не було. 2-й Український полк залишався в казармах, хоча станом на ранок 8 (21) грудня ще була можливість збройної протидії агресії. Очевидно, лише за ініціативою окремих командирів почали рухатися харківські загоони Вільного козацтва – один із них взяв під контроль станцію Основа, інші підтягнулися до "Українського дому", чекаючи наказів [34, с. 3].

Цього дня більшовики Харкова ще не почувалися досить впевнено. Саме тому на нараді партійних комітетів соціалістичних партій була досягнута домовленість про утримання від силових дій з боку як більшовиків, так і українців до 12:00 9 (22) грудня 1917 року. Один із лідерів харківських більшовиків Артем (Федір Сергєєв) запевняв, що насправді червоногвардійці рухаються на Дон і в Харкові не затримуються. Українське командування повірило обіцянкам більшовиків, за що незабаром жорстоко поплатилося.

Вночі проти 9 (22) грудня 1917 року червоногвардійці напали на броньовий відділ і захопили сім броньовиків, залога яких була російською, досі заявляла про свій нейтралітет і тому здалася без бою [35, с. 2]. Після цього більшовики отримали переконливу технічну перевагу над військами українського гарнізону і всупереч досягнутим домовленостям перейшли до рішучих дій. Передусім було обстріляно "Український дім", внаслідок чого двох осіб було вбито, а кількох поранено. Того самого дня червоногвардійці підтягнули захоплені вночі броньовики до комендантського управління, а група матросів провела обшук в "Українському домі". Намагаючись створити в Харкові атмосферу хаосу і паніки, більшовики їздили містом і влаштовували стрілянину.

Як реагували на ці події українці? Вояки загонів Вільного козацтва та 2-го Українського полку не отримали чітких наказів, тому жодної військової протидії червоногвардійцям організовано не було. Українці, вірні своїм демократичним переконанням, почали доводити, що обстріл "Українського дому" був неспровокованим. З цією метою здійснили перевірку рушниць його охоронців з числа бійців Вільного козацтва, яка підтвердила, що зі неї зброї не було зроблено жодного пострілу. Проте більшовиків не цікавили результати експертизи, і поки українці оглядали стан рушниць своїх вояків, чер-

воногвардійці продовжували спокійно займати стратегічні об'єкти міста.

Натомість українські соціалісти вдалися до мирного спротиву. Відомо, що 9 (22 грудня) на знак протесту проти насильницьких дій більшовиків оголосили страйк працівники пошти і телеграфу. Активно зреагували на події також залізничники. У відповідь на захоплення більшовиками управління Північно-Донецької залізниці її працівники негайно скликали збори колективу. На цих зборах було прийнято заяву про підтримку Центральної Ради та звернення до командувача українського харківського гарнізону М. Чоботарьова із закликом прислати українських вояків для охорони правління залізниці. Крім того, було висловлено вимогу негайно озброїти бійців Вільного козацтва з числа залізничників [42, с. 3].

Але час грав проти українців. В умовах, коли Центральна Рада в Києві ніяк не могла визначитися з реакцією на агресію Радянської Росії, лише наявність на місцях авторитетних лідерів (як військових, так і цивільних), які готові були взяти на себе відповідальність, могла змінити ситуацію на краще. Проте в Харкові таких лідерів не виявилось.

Тим часом вночі проти 11 (24) грудня до Харкова прибув ще один ешелон червоногвардійців. Отримавши чергове підкріплення з Росії, більшовики цієї ж ночі оточили казарми 2-го Українського полку на Москалівці. Було підтягнуто артилерію та броньовики. Українським воякам поставили вимогу роззброїтися і видати українських офіцерів. Червоні досягли лише часткового успіху: близько 200 розагитованих раніше вояків вийшли з казарм і здалися, але більша частина полку озброїлася і приготувалася до бою. За таких обставин більшовики не ризикнули штурмувати казарми і відійшли. Вдень 11 (24) грудня патріотично настроєні вояки полку заявили про готовність боротися проти більшовиків. Від імені свого підрозділу їх підтримав представник Балакліівського кінно-козачого українського полку, який на той час перебував у казармах [4, с. 3; 37, с. 3]. Але ні командир 2-го Українського полку штабс-капітан О. Волох, ні начальник гарнізону М. Чоботарьов не скористалися рішучістю своїх підлеглих.

Події, які розгорнулися в Харкові 12 (25) грудня 1917 року, мали особливе значення в історії визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. Загальноукраїнський партійний з'їзд, названий більшовиками "Всеукраїнським з'їздом Рад робітничих та солдатських депутатів", ухвалив п'ять постанов, які, по суті, проголосували невизнання Центральної Ради та створення замість неї Центрального виконавчого комітету, що складався переважно з більшовиків. Четверта постанова фактично оголошувала війну Центральній Раді, а у п'ятій йшлося про створення автономної Донецько-Криворізької радянської республіки.

Червоногвардійці продовжили дії по нейтралізації українських збройних підрозділів Харкова. Вночі проти 12 (25) грудня було повторно заблоковано казарми 2-го Українського полку, проте його бійці вкотре відмовилися скласти зброю. Того ж дня більшовики знову обстріляли "Український дім", який станом на 12 (25) грудня ще перебував під охороною вояків Вільного козацтва. Значна кількість українських бійців все ще чекала розпоряджень своїх командирів, але накази, очевидно, віддавати було вже нікому – 12 (25) грудня в газеті "Нова громада" з'явилося повідомлення про відсутність у місті начальника харківського гарнізону. Того самого дня газета "Нова громада" офіційно визнала: Харків окуповано більшовиками [30, с. 2].

Соціалістичні партії окупацію Харкова та війну більшовиків проти України сприйняли своєрідно. Так, згідно

із заявою Михайла Панченка, опублікованою 14 (27) грудня 1917 року, харківський комітет УПСР ухвалив: "...ні в якій згоді з партією большевиків, як з російською урядовою партією, не вступати до того часу, поки з України не буде виведено військо Народних Комісарів і останні не одмовляться од всякого втручання в справу Української Народної Республіки" [19, с. 2]. Водночас українськими партіями не було вжито жодних заходів для організації збройної протидії більшовикам. У результаті мирний спротив українського громадянства фактично вилився у збори трудових колективів міста на яких приймалися заяви на підтримку Центральної Ради. Цілком зрозуміло, що подібні заходи не могли стати реальною протидією політиці більшовиків у Харкові зокрема і на Слобожанщині в цілому.

У резолюті 12 (25) – 13 (26) грудня 1917 року встановлення радянської влади супроводжувалося не організованим опором українців, а локальними зіткненнями між ними та червоногвардійцями. 14 (27) грудня 1917 року відбулася остання спроба збройної боротьби українських сил за Харків. Того дня юнкери Чугуївського училища намагалися пробитися до міста з метою роззброєння червоногвардійських загонів. Але їхні дії не були належним чином підготовлені. Тому юнкерів, які не мали певних відомостей про сили противника і зв'язку з 2-м Українським полком, недалеко від Харкова зупинили червоногвардійці та змусили відступити [38, с. 31].

Деякий час національно свідомі вояки 2-го Українського полку здійснювали спроби організувати спротив новій владі. Приймалися вимоги вивести війська з міста, припинити реквізиції, звільнити ув'язнених, тощо [40, с.3]. Проте подібні ініціативи здійснювалися зі значним запізненням і в нових умовах вже не могли мати успіх.

Остаточо закріпившись у Харкові, більшовики розпочали масові реквізиції, обшуки та арешти. З'явилися перші випадки розстрілів політичних опонентів. Так, за даними газети "Нова громада", станом на 17 (30) грудня 1917 року червоногвардійці заарештували близько 100 осіб, майже всі вони належали до прихильників УНР, причому дев'ятьох із них було розстріляно. Серед тимчасово заарештованих був навіть член виконавчого комітету РПСД, робітник заводу Шиманського, український соціал-демократ Софієнко. Причиною арешту стали його публічні заяви на підтримку Центральної Ради [1, с. 4; 41, с. 3].

Більшовики також спрямували проти прихильників Центральної Ради своїх агітаторів. Особливу увагу було приділено ідеологічній обробці вояків 2-го Українського полку, бійці якого тривалий час намагалися протистояти новій владі. Найбільший успіх агітація мала в тих сотнях, де переважали зрусифіковані українці та вихідці з Росії. Ця обставина, а також відсутність чіткого плану дій з боку військового та політичного керівництва призвели до деморалізації бійців. За таких умов більшовики наважилися на чергову операцію з остаточного його роззброєння. Сталося це після різдвяних свят – в ніч з 27 на 28 грудня 1917 року (з 9 на 10 січня 1918 року). Коли червоногвардійці оточили казарми, частина бійців-українців взяла до рук зброю. Однак у вирішальний момент на бік більшовиків перейшли розагитовані солдати 11-ї, 13-ї та 15-ї сотень, які відкрили вогонь по українцях. У перестрілці один вояк-українець загинув, двох було поранено. За цих обставин чинити опір стало неможливо, і залишки полку змушені були скласти зброю [36, с. 4; 12, с. 4]. Вранці 29 грудня 1917 року (11 січня 1918 року) червоногвардійці завершили ліквідацію українських підрозділів у Харкові. Саме тоді без жодного опору вони роззброїли Чигиринський полк, який давно втратив боєздатність [38, с. 41].

Таким чином, після трьох тижнів протистояння в Харкові було остаточно роззброєно українські військові частини. Однією з причин цього став недостатній рівень їхньої боєздатності. Запобігти роззброєнню можна було проведенням серйозної ідеологічної роботи серед особового складу або здійсненням реорганізації частин шляхом демобілізації ненадійних вояків і подальшого формування нових бойових підрозділів. Але для реалізації цих завдань українська влада не мала ні часу, ні достатньої кількості фахових виконавців.

Рішучій консолідації українських військових для захисту влади Центральної Ради перешкоджав ще один фактор. Вище ми вже згадували про наївну віру українських бійців у можливість союзу і співпраці з більшовиками, попри шовіністичні настрої останніх. Отаман О. Волох був одним зі свідомих носіїв націонал-комуністичних поглядів і тривалий час сподівався на таку співпрацю. Після роззброєння 2-го Українського полку йому вдалося звільнитися з рук червоногвардійців і вирушити до Києва, щоб продовжити боротьбу за українську державність. Дорогою О. Волох склав листа до українців Харкова, в якому, між іншим, емоційно писав про запізнілий кінець колишніх ілюзій. Його послання закінчувалося словами: "Дійсні українці! Вас не побідили, вас одурили – продали! З'єднаємось тепер! Хай живе вільна Україна! Хай живе правда і братерство на землі! Згиньте вороги людські, бо час кари за невинну кров скоро настане" [26, с. 4]!

Одним з останніх оплотів Центральної Ради в Харкові наприкінці грудня 1917 року залишалася газета "Нова громада", яка в умовах більшовицької окупації продовжувала редакційну політику, спрямовану на підтримку Центральної Ради. Чим активніше розгорталося боротьба на фронтах українсько-радянської війни, чим жорсткіше більшовики утискали харків'ян-українців, тим гострішою ставала тональність статей "Нової громади". Цілком зрозуміло, що більшовики не могли допустити подальше існування газети, яка викривала їхню загарбницьку політику в Україні. Останнє її число вийшло у світ 31 грудня 1917 року (12 січня 1918 року), після чого газету закрили, а її редактора Я. Довбищенка було заарештовано і віддано під суд Харківського революційного трибуналу [8, с. 3-4].

Отже, український національний рух у Харкові в листопаді – грудні 1917 року був підготовлений роботою українських політичних партій та представників української наукової і творчої інтелігенції, що тривала від початку ХХ ст. Їх революційна діяльність та просвітницька активність сприяли утворенню в Харкові української громади, яка в умовах революції 1917 року виразно підтримала політику Української Центральної Ради. Особливого значення її діяльність набула після проголошення Української Народної Республіки, що ознаменувало початок нового етапу українського державотворення.

Український національний рух у Харкові в листопаді – грудні 1917 року мав три головні напрямки: культурно-просвітницький, політичний та військовий, і в кожному з них діячі українського національного відродження досягли помітних результатів. До найважливіших здобутків слід віднести діяльність харківської "Просвіти", яка стала прикладом для розвитку просвітянського руху на Слобожанщині; поступовий процес українізації освіти та створення першої української гімназії в Харкові; успіхи в роботі з харківськими робітниками і службовцями; створення в короткий строк харківських загонів Вільного козацтва тощо. Водночас українці Харкова припустилися низки серйозних політичних помилок і прорахунків, передусім через брак політичного досвіду і нерозуміння сутності російського більшовизму. Українські соціалісти

занадто довго вірили в єдність революційного фронту та намагалися шляхом політичної дискусії вплинути на більшовиків з метою пом'якшення їхньої антиукраїнської позиції. Тому, коли останні вдалися до відкритого військового перевороту в місті, українські вояки та громадськість у більшості своїй виявилися дезорієнтованими і нездатними до активного спротиву. Як наслідок, протестні акції українців Харкова мали переважно мирний характер і тривали до кінця грудня 1917 року, але в умовах громадянської війни, що почалася, вони вже не могли вплинути на дії агресора. Серед причин, які призвели до поразки українських державницьких змагань у Харкові, слід назвати також невелику чисельність українського населення міста – не більше чверті від загальної чисельності мешканців. У такій ситуації навіть за умови зразкової політичної та військової організації утримати контроль над Харковом було б дуже нелегко.

Однак, попри згадані невдачі, політична, просвітницька та військова діяльність українців Харкова в листопаді – грудні 1917 року виразно засвідчила нерозривний зв'язок цього міста, як і Слобожанщини в цілому, із загальним процесом українського державотворення. Ця обставина зіграла помітну роль у визнанні Харкова складовою української державності як у часи визвольних змагань 1917–1921 рр., так і в епоху УРСР.

Список використаних джерел

1. Арешт тов. Сохвієнка // Нова громада. – 1917. – № 39. – С. 4.
2. Близнюк. "З робітничого життя" // Нова громада. – 1917. – № 1. – С. 3.
3. Близнюк. Збори Ради роб. та солд. депутатів // Нова громада. – 1917. – № 3. – С. 3.
4. Большевики в 2-му Українському полку // Нова громада. – 1917. – № 25. – С. 3.
5. Бош Евгения. Год борьбы. Борьба за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации / Евгения Бош. – М.-Л. : Госиздат, 1925. – 271 с.
6. Ващенко А. Ів. 2-й день з'їзду "Просвіт" Слобожанщини // Нова громада. – 1917. – № 14. – С. 2.
7. Висоцький Олександр. Українські соціал-демократи та есери : доповідь перемог і поразок / Олександр Висоцький. – К. : Основні цінності, 2004. – 198 с.
8. Відчинення Харківського революційного трибуналу // Вістник Укр. Нар. Республіки. – 1918. – 24 січ. – Число 19. – С. 3-4.
9. Вільне козацтво // Нова громада. – 1917. – № 17. – С. 3.
10. Віча // Нова громада. – 1917. – № 3. – С. 3.
11. Гайдамака О. "В хвості революції" // Нова громада. – 1917. – № 1. – С. 2.
12. Господарювання большевиків у другому запасному Українському полку // Нова громада. – 1917. – № 39. – С. 4.
13. Довбищенко Я. Сибірська республіка. – // Нова Громада. – 1917. – № 23. – С. 2.
14. Довбищенко Я. Сторінка з українського руху в Харкові в останні роки перед революцією 1917 року // Нова громада. – 1917. – № 40. – С. 2.
15. Єв. Ще про просвітителів. // Нова громада. – 1917. – № 10. – С. 3.
16. З газет // Нова громада. – 1917. – № 16. – С. 3.
17. За Центральну Раду // Нова громада. – 1917. – № 20. – С. 3.
18. Залізничний з'їзд південних залізниць. // Нова громада. – 1917. – № 24. – С. 3.
19. Заява члена Виконавчого Комітету Харьк. Ради Селянських Депутатів Михайла Панченка (Гол. Комітету партії Укр. Соц.-Рев.) // Нова громада. – 1917. – № 27. – С. 2.
20. История Украинской ССР. Великая октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917–1920). – Т. 6. – К. : Наук. думка, 1984. – 656 с.
21. Іващенко Ант. 2-й з'їзд "Просвіт" Слобожанщини // Нова громада. – 1917. – № 10. – С. 2.
22. Іващенко Ант. Загальні збори УСДРП 26 листопаду с. р. // Нова громада. – 1917. – № 15. – С. 3.
23. К. Тетяна Засідання ради роб. та військових депутатів // Нова громада. – 1917. – № 10. – С. 3-4.
24. Калинчук Дмитро. Харків український [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/24829?attempt=1>
25. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – К. : Філол. і соціол. думка, 1992. – 272 с.
26. Лист в редакцію // Нова Громада. – 1917. – № 40. – С. 4.
27. М. Бл. Загальні збори робітників заводу бувш. Берлізова // Нова громада. – 1917. – № 14. – С. 3.
28. М. Бл. Захоплення телеграфу // Нова громада. – 1917. – № 20. – С. 4.
29. М. В. Большевики в Чугуйові // Нова громада. – 1917. – № 32. – С. 4.
30. Мих. П. Окупація Харкова // Нова громада. – 1917. – № 25. – С. 2.

31. На Слобожанщині. В справі освіти. // Нова громада. – 1917. – № 15. – С. 2.
 32. Нічка І. Український будинок // Нова громада. – 1917. – № 31. – С. 2.
 33. Олійник Т. "Просвіти" на Україні // Нова громада. – 1917. – № 16. – С. 2.
 34. Події в Харкові // Нова громада. – 1917. – № 23. – С. 3.
 35. Події в Харкові // Нова громада. – 1917. – № 24. – С. 2.
 36. Про розбрюєння 2-го укр. полку // Нова громада. – 1917. – № 39. – С. 4.
 37. Серед козаків 2-го Українського полку // Нова громада. – 1917. – № 25. – С. 3.

38. Тинченко Я. Українські збройні сили. Березень 1917 – листопад 1918 (організація, чисельність, бойові дії) / Ярослав Тинченко. – К. : Темпора, 2009. – 455 с.
 39. Товариші робітники // Нова громада. – 1917. – № 15. – С. 1.
 40. У Харкові // Нова громада. – 1917. – № 29. – С. 3.
 41. Увільнення заарештованих // Нова громада. – 1917. – № 30. – С. 3.
 42. Я. Д. Управління Північно-Донецької залізниці // Нова громада. – 1917. – № 23. – С. 3.

Надійшла до редколегії 25.02.14

М. Довбыщенко, д-р ист. наук, ст. науч. сотр.
 Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Киев, Украина)

ПРОБЛЕМЫ УТВЕРЖДЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ НА СЛОБОЖАНЩИНЕ В ПЕРИОД НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ РЕВОЛЮЦИИ

В статье рассматриваются основные направления украинского национального движения в Харькове со времени провозглашения III Универсала Центральной Рады до окончательной оккупации города большевиками. Исследованы основные направления политической, культурной и военной деятельности украинской общины Харькова с целью оказания поддержки Центральной Раде.
 Ключевые слова: Харьков, Центральная Рада, "Просвита", украинские социалисты, рабочее движение, украинская армия.

M. Dovbyshchenko, Dr. habil., Senior Researcher ©
 Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

THE PROBLEMS OF ESTABLISHMENT OF THE UKRAINIAN STATEHOOD ON KHARKIV REGION OF UKRAINE DURING THE PERIOD OF NATIONALLY-LIBERATION REVOLUTION

The main features of the Ukrainian national movement in Kharkiv from the declaration of the Third Universal (Decree) of the Tsentralna Rada (Central Council) till the final occupation of the City by Bolsheviks are analyzed. The main courses of political, cultural and military activity of Ukrainian Community in Kharkiv directed to the support of the Ukrainian Tsentralna Rada are shown.
 Key words: Kharkiv, Tsentralna Rada (Central Council), "Enlightenment"-organization, Ukrainian socialists, worker's movement, Ukrainian Army.

УДК: 821.161.2

Т. Шептицька, канд. філол. наук, наук. співроб.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИСЬМЕНСТВО У ПРОЦЕСАХ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСТВА

Повноцінний розвиток українства не можливий без подолання суспільно-психологічних комплексів, успадкованих з минулого. Колонізаторська політика кількох імперій, що поділили між собою українські землі, негативно впливала на національний характер українців, на суспільне життя, на виховання молодого покоління. Українська література не просто зафіксувала реальний стан справ, але й сама стала потужним механізмом деколонізації, викриваючи у своїх творах негативні явища.
 Ключові слова: постколоніальні студії, українство, проблеми національного самостановлення, українська література.

Постколоніальна методологія здобула упродовж останнього двадцятиліття чимало прихильників в українській соціогуманістиці. Праці С. Андрусів, Г. Сивоконя, Л. Сеніка, М. Павлишина, В. Погребенника, М. Шкандрія збагатили не лише літературознавчу науку новими прийомами прочитання художніх текстів, а й продемонстрували наполегливу боротьбу українського письменства з імперськими стереотипами і тоталітарною психологією. Методологія постколоніальних студій дозволила, виокремивши різноманітні культурні нашірвання, виявити та проаналізувати зафіксовані, заковдані у літературно-мистецьких творах колоніальні міфи, метафори, коди, сформовану століттями психіку "поневоленого" та шляхи її подолання задля повноцінного розвитку української держави.

Історично зумовленим є той факт, що першими стали на боротьбу з ментальним колоніалізмом українські письменники. Пояснення цього феномена криється не тільки в тім, що будь-який справжній митець наділений унікальною здібністю вловлювати найменші коливання національного організму, в тому числі найтонші отруйні імпульси, руйнівна сила яких залишається прихованою для загалу. Передовсім, йдеться про властивість будь-якої національної літератури зберігати та регенерувати модуси національної ідентичності та забезпечувати нарощення активності державних механізмів національного самовияву в різноманітних артефактах і культуроформах. Як справедливо зазначав Ф. Кафка, "заслуги літератури – пробудження розуму, збереження цілісності, часто бездіяльної у зовнішньому житті і постійно схильної розпастися національної свідомості, гордість і підтримка, яку черпає нація у літературі для себе і пе-

ред лицем ворожого оточення, ведення наче щоденника нації, який є зовсім не тим, чим є історіографія, унаслідок чого відбувається радше критичний розвиток, всепроникне одухотворення широкого суспільного життя, зосередження уваги нації на вивченні власних проблем і сприйнятті чужого [1, с. 43]". Ці слова можна цілкомити та беззастережно переадресувати на честь української літератури. Особливо, якщо пригадати, що через несприятливі історичні та політичні обставини наша національний "élan vitale" (Анрі Берґсон) упродовж кількох століть проявлявся безпосереднім чином переважно в літературній царині.

Змушені працювати (саме працювати, а не творити, бо повинні були рятувати мову, національний антураж, етнічні коди) в умовах бездержавності, колоніальної залежності та жорстокої цензури або вдалині від рідної землі, в чужих ворожих світах, українські письменники здебільшого були не просто "майстрами слова", а філософами та футурологами, соціологами та діагностами суспільства, які прагнули осягнути причини державного занепаду, духовного приниження рідного народу, деформації його політико-психологічних настанов. Хоча часом взаємодія чи дифузія ідеології та художньої творчості шкодила естетичній функції красного письменства.

На прикладі національних типів, створених українською літературою, можемо прослідкувати, як і коли потрапила нація у пастку пасивного існування, відмовляючись прийняти філософію та психологію рішучого діяння, чину. "Колоніальні міфи, метафори й "тропи" часом і сьогодні керують нашою уявою. Вони зафіксовані, заковдані в класичних творах, які масово вивчають і ціннісні позиції яких іноді видаються споживачам цієї